

nieuwswaarde vertegenwoordigen en dat het niet mogelijk is en ook niet aangaat, domweg voorbij te gaan aan de belangstelling van hen, wier interesse door het instellen van of het medewerken aan het onderzoek is gewekt.

Dit betekent, dat een positieve relatie met de pers bij een onderzoek van enige omvang een absolute eis is, wil men althans van onaangename verrassingen verschoond blijven. Hoe moeilijk het ook moge zijn, voorlopige resultaten in een acceptabele vorm te gieten, wie die moeite niet neemt en de pers geheel in het onzekere laat, neemt het risico een vredige ontbijtstemming verstoord te zien door een weergave in het ochtendblad van resultaten van eigen onderzoek, die kant noch wal raakt.

Het bovenstaande is weliswaar geïnspireerd door een bepaalde gebeurtenis, maar bedoelt in geen dele daarvan een beoordeling te zijn; het gaat hier uitsluitend om de lering, die er voor de toekomst uit te puren valt. Evenmin mag uit onze opmerkingen worden afgeleid, dat wij waardering koesteren voor de geste van de beide dagbladen; het beroep op „het algemeen belang”, door één van hen aangevoerd, doet alleen maar deus ex machinaal aan.

C. E. V.

NEDERLAND EEN SOCIAAL PARADIJS ?

Poging tot een sociologisch verantwoorde beoordeling onzer sociale verhoudingen

door H. HOEFNAGELS

„De maatschappij gaat thans in de sociale politiek haar afrondding tegemoet en treedt daarmee in een volgende fase waarin de sociaalculturele voorziening primair gaat worden”, zo ongeveer luidde een stelling die onlangs op een K.V.P.congres verdedigd werd en die tekenend is voor de wijze waarop men in het algemeen onze sociale verhoudingen ziet. In uitlatingen van de meest verscheiden zijden kan men inderdaad heden ten dage de opvatting beluisteren dat in Nederland op sociaal terrein vrijwel alles verwezenlijkt is wat te bereiken valt. De verklaring welke de katholieke Bisschoppen verleden jaar afgaven over de toekomstige ontwikkeling der katholieke sociale organisaties, suggereerde duidelijk dat de vakbeweging op sociaal-economisch terrein nauwelijks nog een taak heeft en dat zij derhalve zich meer en meer op de geestelijke en zedelijke vorming harer leden zal moeten oriënteren. In P.v.d.A.-kringen hoort men telkens weer de mening opperen dat de oorzaak van de matheid welke het hedendaagse socialisme vertoont, gezocht moet worden in het feit dat de grote idealen, die in het verleden aan de socialistische beweging haar elan gaven, in wezen verwerkelijkt zijn. Wil men het socialisme weer nieuw leven inblazen, zo heet het dan, dan zal men het moeten richten op een nieuw ideaal: de hulp aan de ontwikkelingslanden!

Onder de Nederlandse sociologen bestaat een sterke neiging om zich bij de opvatting dat er in Nederland geen sociale pro-

blemen meer bestaan, zonder meer aan te sluiten. Dit bleek wel zeer duidelijk op de jongste vergadering der Nederlandse Sociologische Vereniging. Zij bepaalde in feite de toon van het referaat waarin dhr. Thoenes een lans brak voor hernieuwde studie van Marx, en zij werd openlijk uitgesproken in de discussie die dit referaat ontketende.

Dhr. Thoenes sprak duidelijk als iemand die diep onbevredigd is door het gezapige, strijdloze sociale leven in Nederland en die wanhopig zoekt naar de mogelijkheid om zijn sociologie op werkelijk boeiende problemen te richten. Als hij Marx weer ten tonele wil voeren, dan is dat eigenlijk omdat hij meent dat een marxistische injectie ons politieke leven weer met interessante conflictstof zou kunnen laden en dat de socioloog in het marxisme de inspiratie kan vinden voor een verlevendiging van zijn probleemstellingen. De inleider gaf daarmee blijk te menen dat het sociale leven zoals het thans is, geen conflictstof meer inhoudt en de socioloog niet meer confronteert met een werkelijk belangwekkende sociale problematiek. Slechts door de introductie van buitenaf van een nieuw element, het marxisme, zou hierin verandering te brengen zijn.

Wat was hierop de reactie van zijn collega's-sociologen? Neen, men hield de spreker niet voor: U hoeft Uw ogen maar open te zetten om in ons land overvloed aan sociale problemen te vinden. Integendeel, vrijwel algemeen klonk de overtuiging dat Nederland zijn sociale problemen praktisch opgelost heeft en dat er geen stof meer is voor belangrijke sociale strijd. Nederland, zo heette het, is in sociaal opzicht een goed aangelegde tuin, waarin alleen nog maar wat bij te harken valt. Degenen die naar passionerende problemen zoeken verwees men naar buiten onze grenzen . . . naar de ontwikkelingslanden.

De schrijver van deze regelen deelt niet de mening dat Nederland min of meer een sociaal paradijs is en dat de sociale strijd zijn zin verloren heeft. Hij meent veeleer dat de bestaande regeling der betrekkingen tussen de verschillende maatschappelijke groepen in velerlei opzicht de arbeidersbevolking geen gelijkwaardige positie verzekert en dat derhalve ons sociaal bestel nog belangrijke problemen inhoudt welke alleen via sociale strijd een meer bevredigende oplossing kunnen vinden.

Vele lezers zullen geneigd zijn een dergelijke mening voor sociologisch irrelevant te houden. Is het immers niet duidelijk dat een dergelijke kijk alleen maar mogelijk is als men de feiten vanuit een bepaalde gezichtshoek waardeert? En, geldt voor de sociologie niet de regel dat zij ophoudt wetenschap te

zijn wanneer zij in plaats van de feiten te registreren, deze gaat waarden?

Hiertegenover echter kan opgemerkt worden dat, bij een strikte interpretatie van deze regel, het evenmin aan de socioloog geoorloofd is de mening te onderschrijven dat de verhouding tussen de verschillende sociale klassen in Nederland geen problemen meer stelt. Persoonlijk echter meen ik, — en hierbij sluit ik nauw aan bij de opvatting onlangs door Raymond Aron verdedigd ¹⁾ — dat de socioloog niet alleen mag, maar ook niet anders kan dan, waarden; dat het er echter opaan komt uit te gaan van een waarderingsnorm die sociologisch te verantwoorden blijkt. Ik wil echter dit soort theoretische problemen zoveel mogelijk trachten te vermijden door hier in eerste instantie slechts te onderzoeken of de mening volgens welke Nederland een voortreffelijk sociaal bestel heeft, sociologisch te verdedigen is. Vanzelf zal dan de vraag naar alternatieve beoordelingsmogelijkheden naar voren komen.

Ter kritische toetsing van de mening welke op het Amsterdamse congres die der meeste sociologen bleek te zijn, zal het in de eerste plaats zaak zijn in het licht te stellen dat zij berust op de hantering van een zeer bepaalde en niet zonder meer voor iedereen aanvaardbare waarderingsmaatstaf. Dit kunnen wij tastbaar maken door te laten zien dat onze sociale toestanden, gezien door buitenlanders, gewend aan een beoordeling vanuit een andere gezichtshoek, vaak het tegendeel van ideaal schijnen, en dat, omgekeerd, sociale verhoudingen die in het buitenland als gewenst ervaren worden, vanuit de gezichtshoek van onze sociologen tot een ongunstige beoordeling aanleiding geven.

Wanneer men met buitenlandse vakbondsleiders spreekt over ons sociaal bestel, dan is het frapperend te bemerken hoe bepaalde essentiële onderdelen daarvan de grootste verbazing en . . . verontwaardiging wekken. Zij vinden met name dat ons loonregiem alleen maar bestaan kan omdat de vakbonden verraad plegen aan hun roeping en zich gedragen als de gewillige instrumenten van een Overheid die crop uit is de lonen laag te houden. Door de houding van de vakbonden heeft de Nederlandse arbeider zijn meest wezenlijke recht verloren, het recht om voor betere arbeidsvoorwaarden te strijden.

Ongeveer een jaar geleden kwam in een gesprek dat ik voerde met enige leiders van de Franse C.F.T.C. onze loonpolitiek ter sprake. Ik legde uit dat bij ons de collectieve arbeidsovereen-

¹⁾ Vgl. Raymond Aron, *Science et conscience de la société*, *Archives Européennes de Sociologie* I (1960), pp. 15—24.

komsten, anders dan in alle andere landen van de vrije wereld, zich niet beperken tot het vaststellen van minimale arbeidsvoorwaarden, maar dat de overheid ze gebruikt om de lonen op een bepaalde hoogte vast te leggen die tevens een maximum betekent. Hierop kwam onmiddellijk de vraag: zijn dan de winsten der ondernemingen ook aan een maximum gebonden? Mijn negatieve antwoord hierop gaf aanleiding tot algemene verontwaardiging; men vond dat dit een schreeuwende vorm van ongelijkheid betekende, een nieuwe vorm van feodale knechting. Eenzelfde mengsel van verbazing en verontwaardiging viel verleden jaar te Nijmegen op een internationaal congres over het stakingsrecht te constateren, toen het de buitenlanders duidelijk werd dat in ons land aan de arbeiders praktisch de mogelijkheid ontnomen is om legaal te staken. Hoe men ook van Nederlandse zijde betoogde dat wij het stadium overwonnen hadden waarin de staking nog zin heeft, de buitenlanders bleven overtuigd dat aldus aan de arbeider een recht onthouden wordt dat hoort tot de essentiële voorwaarden van een democratische rechtsstaat. Onze arbeiders, zo meende men, konden geen gelijkberechtigde positie in de samenleving innemen, als zij praktisch niet de mogelijkheid hadden om het stakingswapen legaal te hanteren. Dit was, dat moet ik toegeven, de mening van juristen doch hierbij moet dan onmiddellijk aangetekend worden dat de grote meerderheid van buitenlandse sociologen eveneens overtuigd is dat het recht om te staken een wezenlijk onderdeel vormt van een democratisch bestel ²⁾).

Komen onze sociale verhoudingen in menig opzicht aan de buitenlander als onaanvaardbaar voor, omgekeerd zijn wij geneigd ons negatief uit te laten over toestanden die men in het buitenland aanvaardt als noodzakelijk gevolg van een op gelijkberechtigtheid afgestemde maatschappij-orde. Wij zijn inderdaad maar al te licht geneigd met grote voldaanheid onze ordelijke samenleving als model te stellen tegenover de buitenlandse toestanden. Zeker, de socioloog zal in dit opzicht voorzichtiger zijn, maar als hij ervan overtuigd is dat Nederland sociaal zo voortreffelijk ervoor staat, dan heeft hij eigenlijk geen reden om dit soort trotse vergelijkingen als onverantwoord af te wijzen.

Bezien wij een ogenblik een recent voorbeeld van deze houding iets nader. Het heeft betrekking op een materie waarin wij toch dieper zullen moeten doordringen: de loonpolitiek.

²⁾ Vgl. bijv. Georges Gurvitch, *Déclaration des droits sociaux*, Paris 1946, p. 152 en Robert Dubin, *Constructive aspects of industrial conflict*, in: Kornhauser/Dubin/Ross eds., *Industrial Conflict*, New York/Toronto/London 1954, pp. 37—40.

In Frankrijk heeft minister Debré enige maanden geleden een schrijven aan de werkgevers gericht, waarin hij vraagt in geen geval de lonen met meer dan 4 procent te verhogen. Hij zette aan dit verzoek kracht bij door het dreigement, dat mocht aan deze eis niet voldaan worden, de Regering genoodzaakt zou zijn een politiek van directe prijsbeïnvloeding te voeren, hetzij door Overheidscontrole op de prijzen, hetzij door de invoerrechten te verlagen en aldus de concurrentie te verlevendigen.

Deze brief heeft een storm van protesten uitgelokt van de zijde der vakbeweging: men beschuldigt de Regering ervan op deze wijze een aanslag te plegen op de vrijheid van loononderhandeling en op het recht van de werknemer om mee te profiteren van de winsten die in sommige bedrijfstakken gemaakt worden.

De *Katholieke Werkgever* ³⁾, in een kort commentaar op deze gebeurtenissen, kwalificeert de reactie der vakverenigingen onmiddellijk als „onwaarachtig”. De commentator die natuurlijk het „verantwoordelijkheidsbesef” onzer vakbondsleiders voor ogen heeft, die het tot hun plicht rekenen alle „onbezonnen” tegenstribbelen hunner volgelingen te onderdrukken als de Overheid de lonen praktisch dicteert, kan ook moeilijk iets anders daarin zien. Maakt hij niet trots gewag van de „constructieve samenwerking tussen werkgevers, werknemers en Overheid” zoals die bij ons heerst? Gezien in dat licht moet hij de Franse vakverenigingen wel verwijten dat zij de werkgevers in een positie trachten te manoeuvreren waarbij deze enerzijds staan tegenover arbeiders die looneisen stellen en waarbij hen anderzijds de mogelijkheid ontnomen is om de loonsverhogingen in de prijzen te verhalen.

Het merkwaardige nu is dat men in Frankrijk deze vakverenigingspolitiek volkomen normaal vindt. Niemand die spreekt van „onwaarachtigheid” of zelfs maar van gebrek aan sociale verantwoordelijkheid. Het is derhalve wel duidelijk dat hier in Nederland van een geheel andere waarderingsnorm uitgegaan wordt dan in Frankrijk. Wij hoeven slechts iets nader in te gaan op de alternatieven die de loon-en-prijspolitiek biedt, om de verscheidenheid van standpunten in het licht te stellen.

Vergelijkt men het systeem waarheen de Franse arbeiders schijnen te drijven met het onze, dan ontdekt men dat beide zowel hun voordelen als nadelen hebben.

Aan ons systeem ligt de overweging ten grondslag dat, wil men voorkomen dat de ondernemers hun prijzen verhogen, men

³⁾ *De Katholieke Werkgever* 8-4-1961.

ervoor moet zorgen dat de arbeiders geen looneisen stellen die de winstmarge in gevaar brengen en aldus aanleiding zouden kunnen vormen tot prijsverhoging. Aangezien men blijkbaar de vrijheid van de ondernemer op het gebied van winstname niet wil aantasten, moet men ter wille van een stabiel prijsniveau de arbeiders de vrijheid van loononderhandeling ontnemen. Het waarborgen van aantrekkelijke winsten, zo stelde nog onlangs Prof. Hartog vast, is in feite het instrument waarmee onze economische politiek de export tracht te stimuleren ⁴⁾.

Het nadeel dat de *Katholieke Werkgever* aanvoelt in het Franse systeem is eigenlijk geen ander dan dat de winstmarges der ondernemers in gevaar komen. Terwijl zij klem dreigen te raken wat de prijzen betreft, kunnen de arbeiders loonsverhogingen eisen . . . die onherroepelijk ten koste van het ondernemersinkomen gaan en derhalve direct leiden tot een herverdeling van het nationaal inkomen geheel ten laste van de beurs der ondernemers.

Wil men aan de werknemers de beste kansen verschaffen om hun reële aandeel in het nationaal inkomen te vergroten, dan is het Franse systeem verre preferabel boven het Nederlandse. In ons systeem immers is feitelijk aan de werknemers alle mogelijkheid ontnomen om een „aanslag” op de ondernemersinkomsten uit te voeren. Maar het Franse systeem brengt onherroepelijk het nadeel mee dat het voortdurend leiden moet tot arbeidsconflicten, terwijl het onze een bijna volkomen arbeidsvrede garandeert.

Houdt men de respectieve voor- en nadelen van beide systemen in het oog, dan is het niet moeilijk te ontwaren dat gunstige of ongunstige beoordeling in deze uiteindelijk functie is van verschillende waarderingsnormen. Gaat men uit van het standpunt dat sociale vrede het hoogste doel is en dat daaraan het streven naar grotere gelijkberechtigdheid ondergeschikt moet blijven, dan is het Nederlandse systeem veel beter dan het Franse. Vindt men daarentegen dat de verwerkelijking van grotere gelijkberechtigdheid voorop dient te staan en dat daaraan desnoods een stuk sociale vrede geofferd moet worden, dan hebben de Franse vakverenigingen volkomen gelijk wanneer zij onder geen voorwaarde zich een systeem als het Nederlandse laten opdringen.

Zo begint zich dus reeds af te tekenen dat de opvatting volgens welke Nederland op sociaal terrein vrijwel het mogelijke verwezenlijkt heeft, impliceert dat men het sociale leven met een zeer bepaalde waarderingsnorm beoordeelt: die van sociale

⁴⁾ Vgl. F. Hartogh, *Op de drempel van de zestiger jaren*, Leiden 1960, pp. 6—8.

vrede. Zou men geporteerd zijn voor de norm gelijkberechtigtheid, dan zou de beoordeling heel anders luiden. Want, dat moge met enkele beschouwingen nog nader onderlijnd worden, in tal van opzichten berust ons sociaal bestel op een verdeling van rechten en plichten waarbij de werknemer telkens aan het kortste eind trekt.

Een enkel voorbeeld moge dan eerst de wezenlijk ongelijke rechtsbedeling op het gebied der inkomensverdeling op een wat meer concrete wijze aan de orde stellen.

Bij de onderhandelingen die verleden jaar tot het beëindigen van de bouwvakstaking voerden, waren werkgevers en werknemers tot een akkoord gekomen waarbij de lonen met 5,30 procent verhoogd zouden worden. Het scheelde echter slechts een haar of er was op het laatste ogenblik nog roet in het eten gekomen. Het College van Rijksbemiddelaars had berekend dat er slechts „ruimte” was voor 5,25 procent. Slechts na een vergadering die tot diep in de nacht duurde en waar de fraaiste staaltjes van rekenkundige acrobatiek vertoond werden, gelukte het eindelijk de resterende 0,05 procent erdoor te slepen. Twee gulden jaarloon meer, dat bleek weer eens, dat gaat in Nederland zo maar niet: daar komt het hele Overheidsapparaat aan te pas om te zien of het wel verantwoord is.

Ongeveer terzelfder tijd publiceerde het *Parool* enkele cijfers van tantièmes bij een aantal grote ondernemingen. Hierbij kwam aan het licht dat elk der directeuren van de Hoogovens een tantième van f 450.000 had genoten. Dit bedrag, dat groter is dan wat alle bouwvakarbeiders samen, tengevolge van de toegestane 0,05 procent, meer in hun loonzakje kregen, is, dat moet erkend worden, wel zwaar belast door de fiscus, maar, en daar gaat het ons nu juist om, er komt geen enkele Overheidsinstantie aan te pas die verlof zou moeten geven. Aan de ene kant dus beknibbeling van het inkomen tot centen, aan de andere kant volkomen vrijheid. Vrijheid van directeuren en commissarissen om hun tantièmes vast te stellen, vrijheid om elk gewenst bedrag aan dividend uit te keren, en daartegenover de werknemer die elke vrijheid mist om loonactie te voeren. Dit alles zou nog niet de moeite van het vermelden waard zijn, als het drama niet wilde dat tantièmes en dividenden juist daarom zo hoog kunnen zijn omdat aan de arbeiders de mogelijkheid onthouden wordt forse looneisen te stellen.

Deze ongelijkberechtigtheid komt misschien nog sterker aan het licht bij de toepassing die de laatste tijd gegeven wordt aan de ontslagbepalingen van het B.B.A. 1945. Van het feit dat de arbeider geen ontslag mag nemen zonder verlof van het

Gewestelijke Arbeidsbureau wordt steeds meer gebruik gemaakt om de werknemers te verhinderen hun positie door verandering van werkkring te verbeteren. Het bedoelde besluit wil lichtvaardig ontslag-nemen voorkomen, doordat het Gewestelijk Arbeidsbureau moet beoordelen of de aanvaarding van een nieuwe betrekking de werknemer inderdaad de voordelen brengt die hij ervan hoopt. Deze bepaling, die op zich reeds een merkwaardig soort bevoogding betekent, wordt nu zo gehanteerd dat verlof tot ontslag geweigerd wordt doordat men op een of andere manier weet te bewijzen dat de werknemer zich vergist als hij meent zijn positie te kunnen verbeteren. In talrijke gevallen wordt zo aan de werknemers de mogelijkheid onthouden om betere arbeidsvoorwaarden te verkrijgen.

Slechts een enkele maal komt dit verschijnsel in de publiciteit, in die gevallen namelijk waarin de rechterlijke macht eraan te pas komt, hetzij omdat de getroffen en in beroep gaan tegen de beslissing van het Arbeidsbureau, hetzij dat zij zonder verlof hun betrekking verlaten. Wat dan echter aan het licht komt spreekt boekdelen.

Oktober verleden jaar verschenen voor de Bredase rechtbank twee arbeiders die zonder toestemming ontslag hadden genomen bij de scheepswerf „De Noord” te Alblasterdam ⁵⁾. De een voerde tot zijn verdediging aan dat hij in Alblasterdam slechts *f* 78 verdiende, terwijl hem een betrekking aangeboden was waarin hij tot *f* 113 kon komen. Bovendien hoefde hij daar niet meer 's morgens om kwart voor vijf zijn bed uit, aangezien de nieuwe werkkring veel dichterbij huis lag. Hij had nage laten zich tot het Gewestelijk Arbeidsbureau te wenden, omdat andere arbeiders in ongeveer gelijke omstandigheden verlof geweigerd was. De ander vertelde dat hij op de scheepswerf *f* 68 verdiende, een bedrag dat eigenlijk te klein was om zijn gezin te onderhouden, en dat hij werk had kunnen krijgen dat hem *f* 107 opleverde. Hij had wel vergunning van het Arbeidsbureau gevraagd, maar niet gekregen. Het verweer der beide mannen mocht niet baten: zij werden verplicht op boete van een dwangsom van *f* 30 per dag, binnen drie dagen weer het werk bij „De Noord” te hervatten en zij werden veroordeeld tot betaling van de kosten van het geding. De werkgever, die natuurlijk maar al te blij was op deze wijze zijn werkkrachten te behouden, verklaarde zich bereid de kosten van het geding voor zijn rekening te nemen.

In april van dit jaar wees de Rotterdamse kantonrechter het beroep af van twee monteurs die van het Gewestelijke Ar-

⁵⁾ Naar het verslag van *De Volkskrant* van 7-10-1960.

beidsbureau geen vergunning kregen om hun betrekking te verlaten en in Duitsland te gaan werken. Hun was een betrekking aangeboden in Aken waar zij behalve een behoorlijk hoger loon nog 10 mark verblijfskosten per dag zouden krijgen. De kantonrechter meende dat het Gewestelijk Arbeidsbureau juist had geoordeeld toen het overwoog dat, gezien de hogere kosten van het levensonderhoud in Duitsland, de monteurs er eigenlijk niet op vooruit gingen, te meer daar zij in Duitsland niet dezelfde promotiekansen hadden als in Rotterdam. Hij vond dat de verandering van omstandigheden voor de beide mannen niet van dien aard zou zijn, dat zij als een dwingende reden voor ontslag kon gelden.

De alinea waarmee de *Volkskrant* ⁶⁾ zijn verslag van deze zitting besloot, is wel tekenend voor de situatie die thans in Nederland heerst:

„Het Rotterdamse bedrijfsleven heeft de uitspraak met opluchting vernomen. Men vreesde namelijk een massale uittocht van geschoolde arbeiders naar Duitsland, vanwaar steeds aantrekkelijker aanbiedingen komen. In Rotterdam en omgeving is de arbeidsreserve te gering om het eventuele verloop te kunnen opvangen”.

Gelukkig derhalve dat wij in Nederland nog Arbeidsbureaus hebben die ervoor te waken hebben dat de arbeiders niet door de illusie van betere arbeidsvoorwaarden misleid worden. Alleen, als men dit in het buitenland vertelt, dan begrijpt niemand er iets van! Maar al te goed kent men daar uit de sociale geschiedenis de jarenlange strijd die de arbeiders gevoerd hebben voor de afschaffing van het beruchte „livret de travail” dat de werkgevers de gelegenheid bood hun arbeiders te verhinderen van werkkring te veranderen. Trouwens wat zou de reactie zijn, als de Overheid met een bepaling kwam waardoor de sociologen niet zonder verlof van een Overheidsinstantie van betrekking zouden mogen veranderen!

Met dit soort feiten voor ogen kan het geen twijfel meer lijden dat men wel een heel bepaalde waarderingsnorm aanlegt als men vindt dat de Nederlandse sociale verhoudingen het beeld geven van een goed aangelegde tuin waarin alleen nog maar wat bijgeharkt kan worden. Men bekijkt de zaken dan zeker niet vanuit de gezichtshoek der gelijkberechtigtheid, doch toont de neiging sociale vrede als voornaamste waarderingscriterium te bezigen.

Is het sociologisch zonder meer te verwerpen een dergelijke waarderingsnorm te hanteren? Wanneer dit gebeurt uit zuiver persoonlijke voorkeur, dan kan men inderdaad niet meer zeggen dat hier nog sociologie bedreven wordt. Maar is dat wel

⁶⁾ Naar het verslag van *De Volkskrant* van 12-4-1961.

zo? Het lijkt mij veeleer dat de sociologen die het standpunt van de sociale vrede innemen, eigenlijk menen dat zij niets anders doen dan het sociale leven vergelijken met de waarderingsnorm die bij de subjecten van het sociale leven zelf overheersend is. Enige verduidelijking van wat hier bedoeld wordt is wel gewenst.

Het object van onze wetenschap wordt niet alleen gevormd door brute feiten maar ook door subjecten van sociaal leven die het sociale leven beoordelen. De werkelijkheid die de sociologie bestudeert, is een werkelijkheid die beoordeeld wordt door wie in haar leven, of omgekeerd uitgedrukt, het object van de sociologie bestaat uit subjecten die de sociale werkelijkheid beoordelen. Dit opent voor de socioloog de mogelijkheid om het sociale leven als zichzelf beoordelend voor te stellen. Hij kan spreken van een sociaal probleem of een ongezonde toestand waar de werkelijkheid belangrijk afwijkt van wat bij de subjecten van het sociale leven als diepste sociale aspiratie leeft.

Als dit de impliciete veronderstelling is bij de sociologen die zo opgetogen zijn over onze sociale verhoudingen — en dit is de enige manier waarop hun beoordeling sociologisch verantwoord kan worden —, dan bestaat ook de mogelijkheid om een dergelijke beoordeling sociologisch kritisch te toetsen. Hun waardering immers is dan slechts sociologisch verantwoord, als vaststaat dat onze verhoudingen beantwoorden aan wat eigenlijk als diepste sociale aspiratie bij ons volk leeft, als vaststaat dat het verlangen naar vrede en ordelijk geregelde verhoudingen meer nog dan het verlangen naar gelijkberechtigtheid de houding van de subjecten van het Nederlandse sociale leven bepaalt.

Maar ziedaar nu juist wat ik meen te moeten betwijfelen en wat mij aanleiding geeft om te menen dat de opvattin volgens welke Nederland zijn sociale problemen praktisch opgelost heeft, sociologisch onverantwoord is.

Het is niet moeilijk om allerlei feiten te noemen die de indruk wekken dat in Nederland het verlangen naar sociale vrede allesoverheersend is.

Toen onlangs de Regering ingreep om te verhinderen dat het bouwvak de 45-urige werkweek invoerde, wees niemand erop dat dit een novum betekende in de geschiedenis van de sociale wetgeving van de vrije wereld. Niemand scheen verontrust door het feit dat de Overheid zich niet beperkte tot zijn traditionele taak, het limiteren van de arbeidstijd, maar ertoe overging de bouwvakarbeiders een minimum-arbeidsweek op te leggen. Wat wel aanleiding tot alarm gaf dat was dat de Regering door

haar ontaktisch optreden de „unieke samenwerking zoals die in ons land bestaat tussen werkgevers, werknemers en Overheid” dreigde te verstoren!

Als men moet afgaan op de uitingen der arbeidersleiders dan is de enige belangrijke wens op welke vervulling de arbeiders nog wachten de invoering van de P.B.O. in het industriële bedrijfsleven. Wat gaat deze hen brengen? Leest men het pas verschenen rapport van Katholiek Verbond van Werkgeversvakverenigingen erop na, dan zeker geen grotere gelijkberechtigtheid, maar wel: consolidatie en bestendiging van de bestaande goede samenwerking ⁷⁾.

Toch zijn de feiten die men aan kan voeren als bewijs voor het hevige verlangen naar sociale vrede weinig indrukwekkend voor de socioloog die kennis heeft genomen van de „couches en profondeur” die Gurvitch in het leven der gemeenschap onderscheidt. Het gaat hier duidelijk niet om de diepste lagen van het denken en willen der collectiviteit, maar om het denken in vastgelegde schema's en het willen in de vorm van geijkte voorstellingen dat eigen is aan het leven van de grote organisaties. In de grote krantenkoppen en de officiële commentaren der arbeidersbladen, dat weet de socioloog, vindt hij geen getrouwe weergave van wat onder de arbeidersmassa leeft, doch veeleer datgene wat de arbeiders-intelligentsia geleerd heeft te veronderstellen bij die arbeidersmassa. Het volgende kleine ingezonden stuk, waarin op bovengenoemde uitspraak van de Rotterdamse kantonrechter gereageerd wordt, is waarschijnlijk een beter indicatie van wat onder de massa leeft dan wat de redactie der betrokken krant er zelf over meende te moeten schrijven.

„Het is volgens mij een onredelijke beslissing van de rechter, dat de twee Rotterdamse monteurs niet in Duitsland mogen gaan werken. Wij zijn toch lid van de Europese Economische Gemeenschap en die heeft toch bepaald, dat iemand die elders wil gaan werken, niet mag worden tegengehouden? Ik wil de vraag stellen, of de slavernij echt wel is afgeschaft? . . .” ⁸⁾

Daarnaast zal de socioloog nog reden hebben om niet te gauw op zijn indruk van sociale tevredenheid bij de arbeidersbevolking af te gaan, omdat hij weet dat elke maatschappij een min of meer kunstmatige tevredenheid tracht te onderhouden door de kennis van bepaalde feiten aan het publiek te onthouden. In welke richting deze nieuws-filtratie in Nederland gebeurt, mogen enige voorbeelden illustreren.

Zoals reeds hierboven vermeld, publiceerde het *Parool* verleden jaar een onderzoek naar de tantièmes van directeurs en

⁷⁾ Vgl. *De P.B.O. in de industrie*, uitg. van het Katholiek Verbond van Werkgeversvakverenigingen, Den Haag 1961.

⁸⁾ *De Volkskrant* 27-4-'61.

commissarissen van een aantal grote bedrijven. De cijfers die hierbij voor de dag kwamen waren niet erg geschikt om bij de arbeidersmassa de indruk te bewaren dat hun lonen beslist niet hoger konden. Wat gebeurt er nu? In een groot aantal kranten werden deze cijfers gewoon doodgezwegen. De *Volkskrant*, het katholieke arbeidersdagblad, wilde blijkbaar niet zover gaan. Maar ook zij kon het niet nalaten het bericht enigszins te verstoppen: het werd geplaatst ergens in een hoekje van de financiële pagina! Van dichtbij heb ik zelf verder kunnen volgen, hoe een arbeider die in een gewestelijk blad met een ingezonden stuk de aandacht op deze feiten wilde vestigen, er tenslotte niet in slaagde zijn stuk geplaatst te krijgen.

Bij de verschillende wilde stakingen welke de laatste jaren voorkwamen zoekt men in de „bona-fide-pers” vergeefs naar een openlijke verdediging van het recht der stakers. De pers meent, zelfs daar waar de zaak der stakers de sympathie van het gehele publiek heeft, telkens weer duidelijk te moeten stellen, dat deze wijze van belangenverdediging niet oirbaar is. Bij gelegenheid van de wilde staking der buschauffeurs, begin verleden jaar, waagde *De Linie* het op te merken dat men dit soort verschijnselen niet al te tragisch moest zien. Sociologische studies immers wezen uit, dat overal in het buitenland de wilde stakingen in dezelfde mate toenamen als het vakbondwezen zich in het Overheidsapparaat liet integreren. Hoe kon het ook anders: daar waar de arbeidersleiders verplicht zijn meer naar de directieven der Overheid te luisteren dan naar de hartslag der massa, daar moet deze massa wel naar een nieuw middel zoeken om uitdrukking te geven aan haar wensen ⁹⁾. Dit bezorgde dit blad onmiddellijk een afstraffing voor de N.C.R.V.-microfoon: een dergelijke verdediging van de wilde staking hoorde niet thuis in een fatsoenlijk blad, zoiets kon men enkel uit E.V.C.-kringen verwachten.

Tenslotte geloof ik niet alleen dat er geen dwingend bewijs te geven is, dat ons volk uiteindelijk vrede stelt boven gelijkberechtigdheid, maar ook dat er aanwijzingen zijn om juist het tegenovergestelde te veronderstellen.

Vooreerst leert de sociale geschiedenis ons, dat ook in Nederland de arbeidersbeweging in het verleden altijd gedreven werd door het verlangen voor de arbeider een gelijkberechtigde positie te verkrijgen. Ook al was de Nederlandse arbeider gesteld op goede verhoudingen en op sociale vrede, hij aarzelde niet deze op te offeren waar de strijd voor de gelijkberechtigdheid dit eiste.

⁹⁾ Vgl. *De Linie* 6-2-1960.

Vervolgens weet ieder die met de arbeidende bevolking in aanraking komt, dat zij morgen aan de dag bereid zou zijn de strijd te hervatten, als haar leiders maar mee wilden. Er heerst nog altijd wrok en ontevredenheid, juist omdat men het gevoel heeft niet als volberechtigd mee te tellen. De „bonden” zijn echter zo machtig geworden en zo voortreffelijk georganiseerd, dat de stem van de kleine man volledig wordt overstemd door het eigen geluid van het apparaat.

Tenslotte, als het erop aan komt onze verhoudingen te rechtvaardigen, grijpt iedereen toch in een of andere vorm naar het argument der gelijkberechtigtheid. Dit komt vooral in negatieve zin naar voren: men wil niet horen dat er in Nederland voor de arbeidersgroep geen gelijkwaardige rechtspositie gewaarborgd is; men voelt zich aangevallen door degenen die het wagen dit te beweren. In dit opzicht is het merkwaardig te vermelden hoe werkgevers reageren wanneer men punten van ongelijkberechtigtheid voor hen aanroert. Zij zullen zich niet verzetten tegen het feit dat men de norm gelijkberechtigtheid hanteert. Neen, zij zullen slechts trachten aan te tonen dat er eigenlijk geen sprake is van ongelijkheid van behandeling. Weet men hen te overtuigen dat dit wel zo is, — maar juist dat blijkt altijd zeer moeilijk —, dan zullen zij niet aarzelen volmondig in te stemmen met de noodzaak van hervorming. Als in Nederland de gelijkberechtigtheid zo weinig naar voren treedt als een dwingende eis van het sociale leven, dan is dat zeer wel te verklaren. Men heeft niet de behoefte om de eisen ervan tegenover die van sociale vrede te zetten, omdat veelal de illusie heerst dat perfect vreedzame verhoudingen en gelijkberechtigtheid parallel gaan. Men kan zich eenvoudig niet voorstellen, dat datgene wat de arbeidsvrede en de nauwe betrekkingen tussen werkgevers- en werknemerscentralen bevordert, niet tegelijkertijd tot grotere gelijkberechtigtheid zou leiden. Waarom zou er nog strijd moeten zijn, waar bij de onderhandelingen redelijke partijen tegenover elkaar staan die zich beide van hun sociale verantwoordelijkheid bewust zijn?

Eigenlijk meent men, althans op het niveau van de min of meer officiële gedachte, dat de strijd in Nederland zijn einde gevonden heeft, omdat wij reeds tot verhoudingen gekomen zijn die volkomen gelijkberechtigtheid waarborgen. Men geeft zich er geen rekenschap van dat gelijkberechtigtheid een ideaal is dat nooit volledig verwerkelijkt kan worden, dat slechts stapje voor stapje vooruit kan gebracht worden en dat slechts gerealiseerd wordt in een onvolmaakte uitdrukking die uit zich zelf naar verder streeft. Men ziet daardoor ook het eigenlijke drama van het sociale leven over het hoofd dat hierin bestaat, dat op

elk ogenblik de oplossing van het probleem der sociale verhoudingen, gezien vanuit de gezichtshoek van de ene groep een redelijke verwerkelijking van het sociale ideaal zal schijnen, terwijl anderzijds de benadeelde groep de indruk zal hebben dat men nog ver is van de toestand, zoals die zou moeten zijn. Men ziet, om het anders te zeggen, de realisering van gelijkberechtigtheid niet als een dynamisch proces, dat juist in de strijd der meningen, zijn brandstof vindt ¹⁰⁾.

Is het niet mogelijk dat voor het bestaan van deze illusie, — of moet men hier spreken van „ideologie”? —, ook de sociologie enige verantwoordelijkheid draagt? Blijkt hier immers niet dat het Nederlandse publiek volkomen onkundig gebleven is van wat het sociologische denken de laatste jaren naar voren gebracht heeft over het conflict en de sociale strijd? Men hoeft, lijkt mij, helemaal niet zover te gaan dat men met de conflictssociologie aanneemt dat de belangen en waarden der verschillende groepen volkomen irreductibel zijn. Maar wat toch wel als sociologische verworvenheid mag gelden, dat is dat het sociale leven niet beantwoordt aan het integratiemodel, en dat strijd tussen belangengroepen en strijd tussen waarde-opvattingen tot het wezen van het menselijke gemeenschapsleven horen. De strijd heeft, dat leert de huidige sociologie toch duidelijk, ook een positieve functie in het gemeenschapsleven ¹¹⁾. Deze onwetendheid omtrent de aard van het sociale leven zou de socioloog te denken moeten geven. Van hem immers veronderstelt het publiek dat hij in de maatschappij de functie vervult van degene die inlichtingen geeft over de sociale werkelijkheid. Het feit dat hij het Nederlandse publiek niet duidelijk gemaakt heeft, dat er belangentegenstellingen bestaan en dat elk sociaal regiem tegengestelde waarderingen moet oproepen, heeft ver-strekkende gevolgen in het sociale leven zelf. Men is bang voor de strijd en tracht hem te vermijden als het grootste sociale kwaad. Daarom verdoezelt men de tegengestelde belangen en menen zelfs de arbeidersleiders mee te moeten doen aan het bedekken van alles wat reden zou kunnen geven tot strijd. Dat er in Nederland geen sociale strijd is, dat men het idee heeft dat alles voortreffelijk geregeld is en dat de grote sociale problemen zich niet kunnen manifesteren, blijkt dus mede de schuld van de sociologie!

¹⁰⁾ Voor wat mijn eigen opvattingen in dezen betreffen, vgl. H. Hoefnagels, *La justice sociale: vérité objective ou norme historique, La vie économique et sociale* (Antwerpen), XXXII (1961), pp. 1—16.

¹¹⁾ Vgl. Lewis A. Coser, *The functions of social conflict*, Glencoe 1956 en Kornhauser/Dubin/Ross, eds., *Industrial Conflict*, New York/Toronto/London 1954, *passim*.

Als men hier een ogenblik over nadenkt, komt men tot een belangwekkende conclusie. Hier blijkt namelijk, dat de socioloog door zich buiten de aktuele vragen en buiten de sociale politiek te houden, het sociale leven beïnvloedt en aan een sociale politiek van een bepaald stempel zijn positieve medewerking geeft. Dit geldt niet alleen voor de sociologen die meedoen in het koor van hen die onze sociale verhoudingen prijzen, maar ook voor hen die niet spreken. Het is nu eenmaal zo, — dat is de sociale positie van de socioloog, — dat het publiek *verwacht* dat hij zijn stem zal laten horen als er sociaal onverantwoorde dingen gebeuren.

Ik zal hier geen poging doen om het afdoende bewijs te leveren dat ook in Nederland de diepste drang van het sociale leven gevormd wordt door het verlangen naar groter gelijkberechtigtheid. Ik meen voldoende te hebben aangetoond dat de mening volgens welke Nederland een sociaal paradijs moet heten, sociologisch niet te verantwoorden is. Overtuigd als ik ben van de fundamentele drang naar gelijkberechtigtheid, geloof ik dat hetgeen hier te berde gebracht is zeker de jongeren in ons vak niet met rust zal laten — juist omdat zij zelf, als subjecten van het moderne sociale leven, uitermate gevoelig zijn voor al wat de sociale gelijkberechtigtheid betreft. Zij zullen aldus tot de ontdekking komen dat onze Nederlandse sociologie, die zich zo graag erop beroemt alleen maar de feiten te laten spreken, onbewust een selectie toepast bij het signaleren van deze feiten. Immers datgene wat relevant is vanuit de gezichtshoek der gelijkberechtigtheid komt nauwelijks ter sprake. Het is niet de bedoeling van dit artikel om de sociologen ertoe te brengen het empirische karakter van hun wetenschap te verloochenen en sociale ethica te gaan bedrijven. Wat echter wel bij de schrijver voorzit, is de sociologen, en zeker de jongeren, ertoe te brengen ook, en vooral, die feiten naar voren te brengen die belangwekkend zijn vanuit het standpunt der gelijkberechtigtheid. Het is daarbij helemaal niet nodig om daaraan een zedelijk waardeoordeel te verbinden. Door simpelweg ook deze feiten onder het oog van het publiek te brengen, zal men het sociale leven beïnvloeden. Juist omdat ik zo overtuigd ben van de diepe drang naar gelijkberechtigtheid, meen ik ook dat men het Nederlandse publiek slechts hoeft te laten zien dat onze maatschappij ongelijkberechtigd is, om een drang op te roepen die vanzelf naar groter gelijkberechtigtheid voeren zal. In zekere zin kan mijn opvatting alleen maar zichzelf bewijzen: pas als men, van deze opvatting uitgaande, het publiek confronteert met gegevens die aldus relevant zijn, zal kunnen

blijken of inderdaad de gelijkberechtigtheid de diepste aspiratie van ons sociale leven is.

HET NEDERLANDSE STRATIFICATIE-ONDERZOEK, KENNIS SOCIOLOGISCH BESCHOUWD *)

door E. V. W. VERCRUIJSSE

Het samenspel van subject en object

Er laat zich een wonderlijke ervaring opdoen aan een eenvoudige pakje Droste-cacao. De verpleegster, die daarop de gezondmakende werking van de chocolade-drink uitbeeldt, komt U op haar dienblad niet slechts een dronk daarvan aanbieden, maar tegelijkertijd met gepaste trots een exemplaar van het pakje, dat Uzelf in de hand houdt. Op dát pakje prijkt dan opnieuw de afbeelding van de symbolische verpleegster, maar nu al niet meer in detail getekend. Aan de contouren van een vlek in het drukwerk raden we haar aanwezigheid. Onze verbeelding haalt haar dichterbij en ziet ook haar op haar beurt op een dienblad een pakje cacao dragen, waarop zich eveneens de afbeelding van dezelfde verpleegster laat raden. Dan versnelt onze fantasie haar tempo en in de oogopslag, waarin de beperktheid van onze menselijke blik is opgeheven, ervaren we de mogelijkheid van een oneindig perspectief. Het is, alsof een enkele tel een doek, waarvan we de aanwezigheid niet kenden, wordt weggetrokken. Een moment slechts. Onze geest schijnt een dergelijke ervaring onmiddellijk af te breken omdat zij er te zwaar door belast wordt.

Zulk een ontgrenzende ervaring gaat inderdaad het menselijke perspectief te boven. Wat is in die ervaring het essentiële? Dat ligt in beginsel opgesloten in het als object in ons blikveld verschijnen van een andere mens. Een zo objectieve, ongegeneerde blik richten we niet vaak op een andere mens en zijn handelen. Een dergelijke beschouwingwijze is typisch voor de wetenschap, niet voor het dagelijks leven. Het unieke van deze situatie wordt nog versterkt, doordat onze verbeelding binnen het blikveld van de ander wéér een mens als object gegeven ziet. Daar onze fantasie ons dan bovendien in staat stelt een verveelvoudiging van deze menselijk toch al unieke situatie voor de geest te zetten, wanen we ons een moment in het bezit van een perspectivische blik, die niet des mensen is.

* Tekst van een college uitgesproken ter gelegenheid van de Dies der Rijksuniversiteit te Leiden op 7 februari 1959.